

Ann El-Moslimany, *Teaching Children: A Moral, Spiritual and Holistic Approach to Educational Development*, London & Washington: IIIT, 2018. pp. ix+124. ISBN 978-1-56564-989-7.

Teaching Children: A Moral, Spiritual and Holistic Approach to Educational Development [Poučavanje djece: moralni, duhovni i holistički pristup razvoju obrazovanja], djelo je dr. Ann El-Moslimany, američke autorice i profesorice u penziji, bazirano na višedecenijskom iskustvu poučavanja u Islamskoj školi u Seattleu, Washington, čiji je ona i osnivač, ali i na studioznom istraživanju razvojnih ideja i principa islamske i zapadne obrazovne filozofije.

Djelo ukazuje na nedostatke postojećih obrazovnih sistema (muslimanskih i zapadnih), koji na paradigmi reduciranog kognitivnog modela škole djeci nerijetko nude mnoštvo nepovezanih informacija i fragmentiranih „porcija znanja“, lišenih duhovnosti i internalizacije vrijednosti. Autorica apelira na nužnu potrebu za temeljitom obrazovnom reformom, predstavljajući model škole kakva bi trebala biti. Model počiva na revitalizaciji temeljnih načela islamske obrazovne filozofije, holističkoj viziji odgoja i obrazovanja te kurikulumu integriranog karaktera pri čemu je sve što djeca uče u školama prožeto duhovnim smislom.

Djelo je podijeljeno na 11 poglavlja. U uvodu autorica upozorava na negativne karakteristike savremenih škola i primjere loše prakse, naglašavajući potrebu za trostrukim djelovanjem: 1) promišljanjem (*idžtihad*) izvan okvira normativne obrazovne kulture koju smo nekritički usvojili; 2) definiranjem vlastite obrazovne svrhe, vizije i misije utemeljenih u fundamentalnim islamskim izvorima i 3) revitalizacijom temeljnih načela islamske obrazovne filozofije: koncepta Božijeg jedinstva (*tawhid*), namjesništva na Zemlji (*hilafet*), urođene ljudske prirode (*fitra*), svijesti o Bogu (*taqwa*), pravde (*adl*), kooperacije i dogovaranja (*šura*).

U drugom i trećem poglavlju autorica predstavlja pojmove *taklid* (imitacija), *tadždid* (obnova) i *idžtihad* (kritičko promišljanje) te njihove implikacije na polju obrazovanja. Opisujući tipove škola u muslimanskim zajednicama, nastale imitacijom zapadnih materijalističkih paradigmi kolonijalnog i postkolonijalnog perioda i zadržane sve do danas, autorica skreće pažnju na pristupe koji obeshrabruju

refleksiju, kritičko promišljanje i kreativnost učenika, razdvajajući vjeru od realnog života. Odlike ovakvih škola, utemeljenih na tvorničkom modelu tejlizma, jesu šefovsko upravljanje, standardizacija metoda i suhoparna reprodukcija informacija, čime se djeca treniraju za podaničko izvršavanje naredbi. Djeca se uče da pasivno šute i slijede naredbe, dogmatski reproduciraju informacije, dok se zanemaruje razumijevanje i obeshrabruje slobodno i kritičko mišljenje. Nisu važni učenici i internalizacija znanja i vrijednosti, već sistem u interesu menadžmenta i sponzora koji profitiraju. Prisjećajući se zlatnog perioda islamske civilizacije i muslimanske opsesije znanjem, a referirajući se na Ziauddina Sardara, autorica podsjeća da je Božija Riječ važeća za sva vremena i prostore, stoga je naša obaveza kontinuirano stjecanje znanja, raspravljanje i diskutiranje, istraživanje i pisanje te traganje za najboljim primjerima obrazovne prakse za naše vrijeme i prostor. Znanje koje nudimo budućim generacijama ne bi smjelo biti kombinacija dvaju oprečnih viđenja života dominantnih u sekularnim i religijskim školama, lišenih svake upotrebljivosti, već jedinstvena vizija utemeljena na principima integracije znanja, tvrdi autorica.

Četvrto i peto poglavlje posvećeni su razradi temeljnih principa islamske obrazovne filozofije i njihovoj implementaciji u obrazovanju. Koncept Božijeg jedinstva (*tawhid*), vodeći princip i esencija Božanske poruke, reflektira se u Njegovom svrshodnom, uređenom i integriranom stvaranju. Autorica ističe da međusobna povezanost, preciznost i harmonija među entitetima demonstriraju Božije jedinstvo, koje mora prožimati cjelokupnu odgojno-obrazovnu atmosferu, kurikulum te funkcioniranje islamske škole (planiranje nastavne jedinice, dogovaranje pravila, komunikacija s učenicima i osobljem). Konceptom tevhida nastoji se prevladati prividna oprečnost između ideja i stvari, promoviranjem holističke vizije koju Zahra Al Zeera naziva „dijalektikom tevhida“. Ovaj pristup omogućava učenicima da otkriju sebe, razviju empatiju i ostvaruju kvalitetne odnose s drugima i sredinom u kojoj žive. Prema riječima autorice, izolacija nije rješenje i u koliziji je s navedenim principom. Nama je potreban civilizacijski dijalog prožet socijalno pravednim obrazovanjem utemeljenim na univerzalnim vrijednostima. Autorica ističe da bi se svijest o Bogu i Njegovoj sveprisutnosti (*taqwa*) trebala razvijati u multikulturalnoj obrazovnoj atmosferi prožetoj poštovanjem, podrškom i ljubavlju. Samo na takav način djeca će internalizirati toleranciju i pripremati se za svijet, koji je nerijetko pun opasnosti, predrasuda, stereotipa i diskriminacije, tvrdi autorica.

U narednim poglavljima autorica iznosi kritiku sekularnog pristupa, koji je doveo do redukcije i dezintegracije pojma znanje (*ilm*), upozoravajući na opasnost scijentizma i zamku koju krije tvrdnja o „dvjema istinama“. Kontradiktornost između religijskih normi i naučnih dostignuća često je samo prividna. To je prilika za dublje i kreativnije promišljanje s ciljem dolaska do istine, za što treba

osposobljavati djecu. Znanje nije puko akumuliranje činjenica i pasivno prihvatanje onoga što se prezentira. Pojam *'ilm* višeslojan je i uključuje znanje, razumijevanje, mudrost, odgovornost i pozitivno djelovanje. Autorica ističe da je obaveza nastavnika pomoći djeci da razviju alate kritičkog mišljenja i reflektiranja, osposobljavajući ih za cjeloživotno učenje i stjecanje znanja. To se može postići uvažavanjem koncepta kooperacije i dogovaranja (*šura*), ohrabrivanjem diskusije, neslaganjem uz poštovanje, postavljanjem pitanja te razmjenom mišljenja i ideja. Autorica nadalje upozorava na negativne tendencije popularne neurologije i mitova o mozgu, koji su znanstveno opovrgnuti, ali i dalje pronalaze svoje mjesto u školama kao dio ustaljene obrazovne prakse. Nasuprot tome, ona naglašava važnost poštivanja principa poučavanja te potrebu za individualizacijom pristupa. S obzirom na to da nijedan mozak ne funkcionira na isti način, autorica podstiče nastavnike da se istinski potrudu razumjeti individualne razlike među učenicima, kombiniranjem različitih pristupa, metoda i tehnika učenja i poučavanja. Kako bi poticali dugoročno pamćenje kod djece, autorica učiteljima i roditeljima preporučuje diferencijaciju poučavanja, uvažavanje predznanja djece, poticanje učenja na prirodan način, povezivanje znanja s okolinom i životom, osiguranje emocionalno podržavajuće atmosfere, fokusiranje na učenika te korištenje humora.

S ciljem osiguranja uspješne implementacije ranije izloženih postavki, autorica naglašava kako je neophodno osmisлити kurikulum i udžbenike zasnovane na principima jedinstva i integracije. Ona sugerira da kurikulumi budu koncipirani prema multidisciplinarnim tematskim cjelinama, a ne predmetima/oblastima. To bi omogućilo istinsku integraciju, prelazenjem s jedne na drugu aktuelnu temu, čime bi se prevladala filozofija redukcionizma i formirao jasniji makropogled integriranih znanja, vrijednosti i djelovanja kroz vrijeme i prostor. Autorica naglašava da je pri integraciji potrebno voditi računa o šest preporuka: 1) nastavnik ima svrhovit cilj za svaku temu koju prezentira; 2) učenici/studenti uključeni su u planiranje; 3) učenje je relevantno i u vezi sa životom; 4) primarni cilj jeste konceptualno razumijevanje, iako on ovisi o predmetu i temi; 5) dovoljno vremena za obradu teme fundamentalna je pretpostavka te 6) zanemarivanje tvrdnje da se znanje usvaja isključivo čitanjem i slušanjem, već kreativno obogatiti proces učenja i poučavanja.

U narednim poglavljima autorica analizira islamski i bihevoristički pogled na ljudsku prirodu (*fitra*), ulogu čovjeka na zemlji (*hilafet*), slobodu izbora i odgovornost, vrste motivacije, teoriju samoodređenja, fiksirani i razvojni mentalni sklop djece, razvoj identiteta i druga pitanja važna za razvoj integriranih obrazovnih sistema. Razumijevanje prirode čovjeka (*fitra*) kao urođene prirodne predispozicije u svim ljudskim bićima, nepromjenjive i usmjerene ka činjenju dobra i obožavanju jednog Boga, trebalo bi zauzeti centralnu ulogu u islamskom načinu poučavanja, tvrdi autorica. Ona podsjeća kako je Montessori sistem obrazovanja

upravo utemeljen na ovoj pretpostavci iskonske čistote djeteta. Prema tome, težnja nastavnika trebala bi biti usmjerena ka održavanju čistote djeteta kreiranjem unapređujućeg okruženja koje će mu omogućiti razvoj u skladu s iskonskom dobrotom. Nasuprot tom pogledu, u djelu je predstavljen biheviorizam, koji negira čovjekovu prirodu, a djetetovo ponašanje nastoji objasniti izvanjskim stimulusi-ma. Na ovakvim postavkama razvio se koncept odgoja i obrazovanja dominantno utemeljen na nagradama i kaznama. Autorica ilustrira kako nagrade i kazne potiču ekstrinzičnu motivaciju, koja se u brojnim istraživanjima pokazala inhibitorom uživanja, interesa i internalizacije vrijednosti, naročito kod starije djece. Suprotno tome, nastavnici i roditelji trebali bi preferirati intrinzičnu motivaciju, koja u djeci budi vlastite izbore, težnje, ambicije, interese i vrijednosti, usmjeravajući ih na proaktivno djelovanje uz slobodno i kritičko razmišljanje. Promovirajući teoriju samoodređenja (*self-determination theory*), koju su razvili Edward Deci i Richard Ryan, autorica naglašava kako se intrinzična motivacija kod djece razvija pomoću triju ključnih faktora: 1) autonomijom koja se potiče slobodom i pozitivnom povratnom informacijom nastavnika; 2) osjećajem kompetentnosti i samopouzdanja djeteta 3) te povezanošću s drugima i osjećajem pripadnosti.

Autorica u posljednjim poglavljima naglašava da je temeljna obaveza (*emanet*) nastavnika da kod djece razvijaju jaku vjeru i želju za proaktivnim djelovanjem, čime će ona preuzeti ulogu Božijeg namjesnika (*halifa*) na Zemlji. Permanentna borba za pravdu i ukazivanje na nepravdu prema pojedincima i grupama trebala bi biti obrazac ponašanja naše djece koji ćemo razvijati u našim školama, tvrdi ona. Kroz koncept tevhida, kod djece je važno osvijestiti da sve što je lišeno Boga postaje štetno za čovjeka i društvo u cjelini. Autorica tvrdi da internalizaciju navedenih vrijednosti možemo postići kroz modeliranje u našim domovima i školama, po uzoru na praksu Vjerovjesnika, s.a.v.s. Ključno je da roditelji i nastavnici budu nosioci univerzalnih vrijednosti, demonstrirajući ih ličnim ponašanjem, primjerom i stilom življenja. Prema riječima autorice, ovdje se pojavljuje prilika za informalne oblike obrazovanja, projekte, putovanja, kampove, praktično iskustveno učenje i vannastavne aktivnosti, tokom kojih bi učenici učili iz ponašanja svojih nastavnika. Kako bi se ostvarili postavljeni ciljevi, autorica naglašava da je vrlo važno osigurati pretpostavke u porodičnom, socijalnom i fizičkom okruženju te se aktivno zanimati za savremene probleme i izazove s kojima se naša djeca suočavaju.

U zaključku, autorica ponovo ističe potrebu za reformom obrazovanja u duhu islama i prema ranije izloženim pretpostavkama, s ciljem osposobljavanja generacija za doprinos, proaktivno djelovanje i pozitivno mijenjanje svijeta u kojem žive. Navedenu reformu potrebno je zasnovati na holističkoj viziji obrazovanja utemeljenoj na četirima važnim pretpostavkama: 1) jedinstvu znanja; 2) jedinstvu čovječanstva; 3) realnosti ljudske prirode te 4) odbacivanju postavki

biheviorizma i afirmaciji intelekta i slobodne volje. Nakon zaključka autorica je ponudila dva priloga: A) primjer Montessori modela islamske škole i B) primjere mogućih tema i pitanja za istraživanje s učenicima/studentima. Na kraju slijede bilješke autorice i bibliografija korištenih izvora.

Djelo je od velikog značaja za oblast islamske pedagogije, ali i edukacijske znanosti općenito, jer ukazuje na negativne elemente obrazovnih sistema koji inhibiraju holistički razvoj učenika. Usto, autorica nudi preporuke i smjernice za njihovo prevazilaženje. Iako je djelo primarno usmjereno ka razvoju i unapređenju obrazovnih sistema u muslimanskim zajednicama, njegove preporuke i principi jedinstva i integracije znanja, uvažavanja čovjekove prirode, poticanja intrinzične motivacije i kritičkog razmišljanja – primjenjivi su na postojeće obrazovne sisteme, koji se odlikuju parcijalizacijom znanja i kognitivnim modelom škole.

Posebna vrijednost djela ogleda se u činjenici da je izložena filozofija obrazovanja bazirana na bogatom iskustvu autorice kroz višedecenijski rad u Islamskoj školi te potvrđena rezultatima brojnih empirijskih istraživanja. Argumentacija koju je autorica prezentirala, referirajući se na autore kao što su Ismail al-Faruqi, Muzaffer Iqbal, Seyyed Hossein Nasr, AbdulHamid Abu Sulayman, Ziauddin Sardar, Mohamed Yasin, Sebastian Gunter, Gordon Allport, Jerome Bruner i brojni drugi mislioci reformatorskog usmjerenja, osigurava jasno razumijevanje i potiče na proaktivno razmišljanje o mogućnostima implementacije navedenih ideja. Iako je u prikazu ponuđen opšti pregled ključnih ideja, djelo obiluje zornim primjerima i konkretnim smjernicama koje mogu poslužiti kreatorima obrazovnih politika, nastavnicima, odgajateljima, roditeljima i upravama škola.

Djelo je napisano na engleskom jeziku, a stil pisanja je jasan i zanimljiv. Ideje i argumentacija izloženi su razumljivo, pregledno i sistematično. Autorica na dosta mjesta postavlja pitanja za razmišljanje, čime ostvaruje jaču interakciju s čitaocem, držeći ga budnim i prisutnim. Knjiga čini jednu zaokruženu, logičnu i skladnu cjelinu usmjerenu ka promociji holističkog pristupa poučavanju i razvoju obrazovanja. Preporučujemo da se ovo djelo prevede i na bosanski jezik kako bi bilo dostupno i široj čitalačkoj publici na našem govornom području.

Ahmed Čolić